

АДЫГЭБЗЭ ЭМОТИВНЭ ЛЭЖЬЫГЪЭЦІЭХЭМ ЯХЭЛЪ ГЪЭЩІЭГЪУЭНАГЪХЭР

Токмакь Мадина Хьэсэнбий ипхьу, филологие шлэныгъэхэмкІэ кандидат, Федеральнэ къэрал бюджет шлэныгъэ Іуэхушланиэ «Урысейм шлэныгъэхэмкІэ и академием и Къэбэрдей-Балъкъэр шлэныгъэ центр» Федеральнэ шлэныгъэ центрим» и филиалым и адыгэбзэ секторым и лэжыакІуэ нэхьыжъ, tokmak_madina_h@mail.ru

Адыгэбзэ эмотивнэ лексикер иджыри нэгъсауэ къэхута хьуакьым. Ар Іэмал имыІуэ джын хуей бзэщІэныгъэ унэтІыныгъэ зэмылІужыгъуэхэм ящыщ зыщ. Эмотиологиер куэд шлэакьым шлэныгъэлІхэм урысыбзэми, нэгъуэщІ бзэхэми къышахутуэ зэршлэдээрэ. Абыхэм къагурыІуэу шлэдзаш зыхэщІэныгъэхэм ди гъащІэм мыхьэнэшхуэ зэршлэдээр, ар лексико-семантическэ системэм и зы Іыхьэу джын зэрхуейр. Эмотиологиер шэнхабзэм епхаш, абы къегъэлыгъуэ лъэпкъым и шытыкІэ шхьэхуэхэр, абы и къыщхьэщыкІыныгъэхэр. Эмотивхэр грамматикэ и лъэныкъуэкІэ, псалъэ лъэпкъыгъуэу джын хуейщ, и шытыкІэр, бзэм зэрхэтэр бгъэбелджылын шхьэкІэ, пэжу, нэхьыфІу къэбгъэсэбпыфын шхьэкІэ. Мы лэжыгъэр зытеухуар эмотивнэ лэжыгъэцІэхэм адыгэбзэм шаубыд увыпІэр зэхэгъэкІынырщ. Тхыгъэм къышыгъэ-лъэгъуаш эмотивнэ лэжыгъэцІэр семантическэ зэхушытыкІэ зэмылІужыгъуэхэм (синонимическэ, антонимическэ, мыхьэнэбагъэ) зэрхэтэр. Мы лэжыгъэм наІуэ ещІ эмотивнэ лэжыгъэцІэхэм бзэр нэхъ къулей зращІыр.

Зэрыгуэзэн псалъэхэр: эмотиологие, зыхэщІэныгъэ, лэжыгъэцІэхэр, синонимие, антонимие, мыхьэнэбагъэ, энантиосемие.

Эмотиологием едж цІыхум зыхищІэ гурыщІэхэр, ахэр къыгъэлыгъуээн папщІэ къыгъэсэбэп псалъэхэр, фразеологизмэхэр, ахэр бзэм зэрхэт хабзэхэр, н.къ. Шэч хэлъкъым зыхэщІэныгъэхэм ди гъащІэм мыхьэнэшхуэ зэршлэдэм, сыт шхьэкІэ жьшІэмэ цІыхум дапхуэдэ Іуэху имыщІами, сыт хуэдэ гуп хэмытами, псоми и лъабжьэ хьужыр езым и хушытыкІэраш, псалъэм папщІэ, лъагъуныгъэ, бампІэ, гущІэгъуэ сыт хуэдэхэраш. Гупсысэм, псалъэным ямызакъуэу, зыхэщІэныгъэхэмкІэ цІыхур хьэкІэкъуэкІэхэм къащхьэщокІ.

Эмотивнэ лексикер бзэм и зы Іыхьэщ, ар фІыуэ шлІэмэ, уи гум илхэр нэхъ къэлІуэтэфынуш, хуэлэзу упсалъэфынуш. Шаховскэ В. И. зэритхымкІэ, япэм (1970-м гъэхэм ипэкІэ) Урысейм, Америкэм н.къ. шыщу бзэщІэныгъэлІ куэдым зыхэщІэныгъэхэм тепсалъыхьыну яфІэфІтэкьым¹. Абы теухуауэ лэжыгъэ закъуэ-тІакъуэ фІэкІа шыІэтэкьым². Иджы эмотиологием шлэныгъэлІ куэд йолэжъ. Адыгэбзэм и гугъу шлІымэ, зыхэщІэныгъэхэм теухуауэ тхыгъэ куэд шыІэкьым, ахэр дяпэкІэ нэхъ жьджэру джын хуейуэ къытпэщылыш³.

ЗыхэщІэныгъэхэр дэтхэнэ бзэми яІэщ, ауэ лъэпкъ къэс ахэр къызэраІуатэр эщхьэщокІ. ЦІыхум и гурыщІэхэр къызыхэкІа лъэпкъым епхаш. Лъэпкъ къэс езым и шытыкІи и псэукІи иІэжщ, зыхэщІэныгъэхэм ар къыхош, къаІуатэ. Дуней псом шыщІэрыІуэ бзэщІэныгъэлІ Вежбицкэ А. лэжыгъэ зыбжанэ итхаш абы теухуауэ⁴. Дэри эмотивнэ лэжыгъэцІэхэр къэтхутэмэ, адыгэ шэнхабзэр къыбгурыІуэным ар сэбэп хуэхьуну догугъэ.

ЗыхэщІэныгъэхэр псалъэ лъэпкъыгъуэ зыбжанэу зэхэтщ. Зи шхьэ хушыт псалъэ лъэпкъыгъуэхэм шыщу лэжыгъэцІэхэр нэхьыбэ дьдэ мэхъури, абы дытепсалъы-хьыну дыхуейт. Адыгэбзэ лэжыгъэцІэхэм зыхэщІэныгъэ зэмылІужыгъуэ куэд къаІуэтэф: *къэгуфІэн, зыгъэгусэн, шхьэжэсгъуэн, гузэвэн, къытелІэн, хуезэшын,*

зыщлэгъэбэгын, къэщтэн, губжсын, зыфыщлэжын, цысхьын, флэгъуэныхьын, къыхэхъыжсэн, зыкгузын, укълитэн, ехъуэпсэн, н.къ. Сэмантикэ и лъэныкъуэклэ къапштэмэ, ахэр гупиплу бгуэш хьунуш. Япэ гупым хохъэ цлэхум здит зэманым зыхищлэ гурыщлэхэр, абы и эмоциональнэ шытыклэр къэзыгъэлыгъуэхэр (*шынэн, плейтеин, нэцхьыфлэн, гухэн, гужьейн, нэжэгуужэн, гузэвэн*, н.къ.). Псалъэм папщлэ: *Иджыпсту, цхъэгъубжэр зэлудзыну шынэу, армырми ихъуреягъклэ къегъэбыдэкла нэшым цлэбэмплэхуэ унэкум здитым, абы (Цыкэ) и гум къоклыж и гъуэгуанэм цыщу аргуэрэ зы теплэгъуэ цлэку⁵. Сэлихь псалы яхидзэтэкъым, Шарэ худэпльейн укълитэу гуахъуэр и бгъэгум цлэгъэкъуауэ цытт⁶. Хъэуэ, зэклэ здэллэщлэн цылэкъым, ауэ мэгъузавэ (хъыджэбзыр)⁷.*

Етлуанэ гупым хохъэ цлэхум зыхищлэн зыщидза гурыщлэхэр. Ар япэ гупым къызэрыщхьэщыкълыр къэдгъэлъэгъуэн папщлэ, мыпхуэдэ шапхьэхэр къэтхьынщ: *къэшынэн, къэплейтеин, къэнэцхьыфлэн, къэгухэн, къэгужьейн, къэнэжэгуужэн, къэгузэвэн*, н.къ. Зэрытлэгъуши, япэ зи гугъу тцла зыхэщлэныгъэхэм лъабжьэпэ (префикс) *къэ-*(*кы-*) «лэжыгыгэм и щлэдзаплэ» мыхьэнэ илэу къапыбгъэувэмэ, етлуанэ гупыр къохъу. Мы гупым и нэхьыбаплэр апхуэдэ къэхьуклэ зилэ лэжыгыгэцлэхэщ, ауэ, абыхэм ямызакъуэу, нэгъуэщлэ псалъэхэри хохъэ (п.п. *цтэн, хуэшынэн, хэнэцхьейхьын, хьэрпхьэрын, къызэфлэзэрыхьын*, н.къ.) Псалъэм папщлэ: – *Тхьэм уи гъуэгу дахэ ищлэ, – жиуэ Локотоши къэгъуфлауэ фызым дэлэпыкгуэрэ и къэпыр къищтэри фызым и цлэбым ирилъхьэжэщ⁸. Мусэбий къыщолъэт. Губжьылыгъыр къызытелъэда и нитлымклэ Безрыкгуэ жьэхоплъэ къэлыбауэ: – Зэпыту уклуэ атлэ псори!⁹ «О-о, дэ ди тхьэ, – къызэфлэнащ ар (Лацэ), – сыту цлэху ерыщылуэ мыр (Джэрий)¹⁰.*

Ещанэ гупым хохъэ зыгуэрэм и зэранклэ е и фыгъэклэ зыхэщлэ гурыщлэхэр (*дэхьэхын, зыщлэгъэхъуэпсын, къэгъэнэцхьейн, гъэетэн, гъэбэмплэн* н.къ.). Абы и нэхьыбэр каузатив (къыхуэгъуэшыныгъэ) лъабжьэпэ гъэ- клэ къохъу. Псалъэм папщлэ: (*Дыцэнэ Безрыкгуэм жрелэ:*) *Сегъэгъузавэ абы (Мусэбий) Йейуэ. И цхъэ зэрихьэу къэнащ¹¹. Абы Уэнджырокгуэ къыгъэгубжэат, тхылгъыр цлэку-цлэкуу ичатхьэу хыфлэдзэжыным нэсауэ, арихьэклэ Къэсболэт жиуам ар лэдэб ищлэжри и нлэми къришэжэщ: – Дызэгъусэу дыкъевгъаджэт абы, Уэнджырокгуэ¹². (Дэфэрэджэ:) Пыцхьэцхьэ автобусым ситлысхьэнищ жыслати, иджы си автобусри къэнэжэщ, – жыслэри си билетыр къэзгъэпльищ, Лэтлифэ фygъэшынащ сыт жыслэу къыхэзгъэщакъым¹³.*

Еплланэ гупым къызэщлэубыдэ «зыгуэрэм хуэгъэза гурыщлэ» мыхьэнэ зилэ лэжыгыгэцлэхэр. Ахэр нэхьыбэу къагъэхъу *ири-, цы-, хуэ-, цлэ-, те-, флэ-* лъабжьэпэхэм, абыхэм псоми зыгуэрэм хуэгъэза хушытыклэ къагъэлыгъуэ (*хуэнэжэгуужэн, флэгъуэныхьын, теукълытыхьын, зытегъэгусэн, цыгуфлэкълын, ирибжыфлэн, цлэбэгын*, н.къ.). Псалъэм папщлэ: (*Сэлэмэт*) *И анэр дунейм зэрехьжрэ илъэсрэ ныкгуэрэ нобэ ирокъури абы иригуауэщхьэуэ къыщлэкълынщ, – игуклэ зригъэзахуэрт Къарней, – цхьэщысхьыным иплэклэ сэ абы зыхузогъэгусэ. Ар цлэхуэгъэнишагъэщ¹⁴. (Фатлэмэт:) Сыту хуабжэу сыщыгуфлэклэрт сэ школым сызэрыкгуэм¹⁵. – И клэм нэсу къедалуэ, былым, – хуэдзэлэшиащ Виктор къыбгъэдэсым¹⁶. Къыхэдгъэщынщи, адыгэбзэ морфологием теухуауэ шылэ лэжыгыгэхэм зыщлэпльи хэдгъуэтакъым къэ-, кы-, цы-, те-, цлэ- лъабжьэпэхэм эмотивнэ мыхьэнэри зэралэнклэ хьунур. Ахэр эмотивнэ лэжыгыгэцлэхэм шапыувэклэ мыхьэнэщлэ ялэ мэхуэ, зыхэщлэныгъэм епхауэ.*

Етхуанэ гупым хохъэ къэбгъэлыгъуэ, къэплуэтэф хуэ гурыщлэхэр (*ихьыдэн, клэлыбгэн, еубзэрэбзэн, къэуцлэпльын, зызэхуэфэн, цлэнэклэн, енэцлын*, н.къ.). Псалъэм папщлэ: *Иджы Мудар клыщыбжэм нэсыжакъэ зэрыжиуэу, аргуэрэ псалъэр къригъэжэжэсти нысэр ихьыдэрт, ауэ иужьккэ абы жиуэхэр нэхьыбэу зыхуигъэзар Мударт¹⁷. Гуэбэшым апхуэдэ (Къантемырыр зэрыриудынур) ищлэнклэ мыгугъа цлэлэхэр къэулэбжэауэ зыщлофшиклэ, псыхьэ хьыджэбзхэр «кълыр-кълыр-кълыр» – жалэу мэдыхьэщ¹⁸. Шамсир и нэпсыр къыфлэцлэж, зыхуэмыбуыду магъ¹⁹.*

Адыгэбзэм и эмотивнэ лэжыгыгэцлэхэр мыхьэнэбагъэм (полисемием) епхаш. Языныкьуэхэм зы мыхьэнэ ялэщ (*арэзын, шынэн, егуэжлээн, гьагьын, гьэфлэн, хуэгуфлэн, ехуэпсэн, хуеин*, н.кь.), адрейхэм (ахэр нэхьыбэщ) мыхьэнэ зэдзэкламкIэ гурышIэ кьауатэ (*зэгуэудын, кьэчэн, кьэдзэлэихэн, зыллэжын, пэбжьэуэн, пэщэн, зыукIыжын, кьэкьуэлээн, кьызэцIэллээн, кьызэцIэуцIыплээн*, н.кь.). Адыгэбзэм уащыхуозэ мыхьэниIэ зиIэ лэжыгыгэцлэхэм, тIуми зыхэщIэныгыгэ кьагьэлъагьуэу: *Инкунын* (1) «дзыхьмышцIу, темыгушхуэу щытын», *Инкунын* (2) «пIейтейуэ щытын»; *бэмпIэн* (1) «зыгуэрым шхьэкIэ хуабжыу зэгуэпын», *бэмпIэн* (2) «зыгуэрым хуабжыу хуэзэшын, гум кьэкIын, щIэбэгын», н.кь. Абы нэмышцI, ономимхэри хэтщ зи гугьу тцIы лэжыгыгэцлэхэм: *хуэгьэукIытэн* (I) «зыгуэрым и хьэтыркIэ гьэукIытэн», *хуэгьэукIытэн* (II) «игьэукIытэн льэкIын, игьэукIытэфын»; *хуэгьэшы-нэн* (I) «зыгуэрым и льэлукIэ гьэшынынэн», *хуэгьэшынынэн* (II) «игьэшынынэн льэкIын, игьэшынынэфын», н.кь.²⁰

Мыхьэнэбагъэм имызакьуэу, эмотивнэ лэжыгыгэцлэхэр синонимическэ, антонимическэ зэхушытыныгьэхэми хохьэ. Абы нэхьапэлуэклэ дьтетыхауэ щытащ²¹. Адыгэбзэ эмотивнэ лэжыгыгэцлэхэм нэхьыбэу синонимическэ гупхэр кьагьэхур. Языныкьуэ эмотивнэ лэжыгыгэцлэхэр синонимкIэ кьулейщ. Апхуэдэхэщ, псалъэм папщIэ, *кьэгубжьын* (*ЩIалэ цIыкIухэр зэрыгьэдыхьэихьыу, афицарым зифыщIыжу хьуцIэу, зэ зым бгьэдэлъадэрэ ехуэну, и IэштIымыр игьэдалъэу, сэлэтхэри кьэгубжьауэ я нэм цIы имылъагьужу, кьагурьIуэми, кьагурьмыIуэу зыкьыфIагьэщIу кьауащыхьырт, уэсыр зэхуатэу*²²), *кьызэцIэллээн* (*Абы тегупсысыхьурэ, ПэжIу-тIэжIуэрэ, пщыр кьызэцIоллэ*²³), *кьызэцIэнэн* (*Ауэ зы махуэ гуэрым Софят зэи хуэмьдэжу зэгуоп, уеблэмэ, губжьыгьэ мафIэкIэ кьызэцIонэ*²⁴), *кьэлыбын* (*Кьэрэжьы цыдэжану кьэлыбат, арицхьэкIэ, и фочым тегузэвыхьати, зыкьыригьэцIакьым, гушыIэнэцIи зыцIац*²⁵), *кьэпльын* (*Уей, гуцэ, Сосрыкьуэр губжьащ. Уей, мыгьуэ, Сосрыкьуэр кьэпльащ*²⁶), *кьэтэмакькIэщIын* (*Талустэн кьыгьэушынкIэ мышынэжу, зэрихэбзэу кьэтэмакькIэщIауэ Бабыху ину хьуцIэу щIидзац...*²⁷), *кьэтэмакьын* (*Сидневыр хуабжыу кьэтэмакьауэ кьыщылъэтри пэшым кьыщIэклац*²⁸), *кьызэкIуэжIын* (*Кьанлы кьызэкIуэжIац. Темболэт и адэри нэхь тIасхьэу кьэгубжьатэжым*²⁹), *кьэцIыдэжын* (*– Ей, зо, зыдэтицIэр Iейуэ кьэцIыдэжауэ цIэсц, кьоджа пэт цхьэ умыкIуэрэ? – жеIэ хьыдэжэбзым (Фулэд зыхуигьазэу), и цхьэр бжэм дигьэжауэ*³⁰), *кьызэцIэлэйдэн* (*– Сэ сызыгьэсам и деж унэмыс уэ, хьэтишыр! – кьызэцIэлэйдэщ цIалэр*³¹), *кьылъын* (*Тхьэ дывмыгьэпсэурэ, фэри зыцIэвмыгьэпсэхур ло?! – кьылъащ ар (фызыр) я бжэIупэм кьыщыIуцIа хьэщIэхэм, кьраха сэламри жэуапыншэу кьыгьэнауэ здаблитхьум*³²), *кьэIэлын* (*Цыху гуэрым кьыгьэгубжыу и жьакIэм епхьуэжамэ, абы щыгьуэ Абдул-Вахаб кьэIэлауэ арати узижэгуэуныр абдежым пэщIэхуэт абы*³³), н.кь.

Синонимием дыщытепсэлъыхькIэ фразеологиеме Iэмал имыIэу и гугьу тцIын хуейщ, сыт шхьэкIэ жыпIэмэ фразеологизмэхэр зыхэщIэныгьэхэм я купкь дьдэщ. Ар адыгэхэм, адыгэбзэм я шхьэхуэныгьэхэм язщ³⁴. Дэтхэнэ гурышIэм и гугьу умышцIам, псоми фразеологизмэхэр хэтщ, зыхэщIэныгьэхэр кьыIуатэу. Псалъэм и хьэтыркIэ: *Темботрэ Лурэ я нэр кьыхуу дэплэейрт, клансэ кланэр кьызэIэрыхьэм ехуэпсэн*³⁵. *Баблинэ игу кьызэфIэнэри гьащ*³⁶. (*Хьисэ:*) *Абы хэту Iейуэ сыкьызэгуэри сыкьыщылъэнтац, Хьэцищрэ Бэгьудээрэ зэхэзгьэныцIкIуэ кьысфIэщIу си дзэхэр зэрыгьэзыхьащ, зызымышIэжэуи Iейуэ сыхьуэнац*³⁷, н.кь.

Абы нэмышцI, эмотивнэ лэжыгыгэцлэхэр мыхьэнэклэ зэпэщIоуэф, ауэ синонимие гупым елытауэ апхуэдэ псалъэхэр адыгэбзэм щынэхь машIэщ. Псалъэм папщIэ, *дыхьэихьын – гьын, гуфIэн – нэцхьейн*, н.кь. Антонимическэ гупым фразеологизмэхэри хэбгьэуэв мэхьу: *бэмпIэн – гур зэгьэн, нэжэгуужэн – дээр льын, кьыфIэмыIухун – нэкIэ шхын*, н.кь. ЗэпэщIэуэ зэхушытыкIэм и гугьу тцIымэ, энантиосемием Iэмал имыIэу дытепсэлъыхьын хуейщ. Бзэм ущрохьэлIэ зы псалъэм мыхьэниIэ зэпэщIэуэ иIэу, абы энантиосемиекIэ йоджэ³⁸. Псалъэм и хьэтыркIэ, *кьыщIудын* псалъэм мыхьэниIэ иIэщ: (1) «зыхуэмыубыдыжу гьын»; (2) «зыхуэмыубыдыжу дыхьэшхын». Евгьапщэт: *Щхьэ сыбгьэбамIэрэ? – жиIэри Анчарэ*

кыщцуудауэ унэм цIэлъэтри шыгъуэгу хадэм илъэдац³⁹. Лу **кыщцуудыным** тIэкIут къэнэжар, ар фIэдыхъэшхэнти⁴⁰. А зи гугъу тщIы лэжыгыгъэцIэр гъын е дыхъэшхын псалъэхэм я гъусэу псалъэухам кыщцыкIуи шыIэш: Ар (ГупымыкI) **кыщцуудри** и гушыкъур къутэху **гъащ**, зыфIэтхъэмыщкIэжу, зыфIэнасыпынишэу⁴¹. Кхъухъыпщыр **кыщцуудри дыхъэшхащ**: – Мыр лIо, цыжъбанэ, укыщцIэмыхъэу укыщцIоджагуэри?⁴² Апхуэдэхэм деж езы псалъэухам наIуэ къещI псалъэм и мыхъэнэ хъур.

Гу зэрылгытгащи, эмотивнэ мыхъэнэ зиIуэ хэтхэмкIэ лэжыгыгъэцIэхэр адыгэбзэм и зи щхъэ хущыт адреи псалъэ лъэпкыгыгъуэхэм хэпщIыкIу йобэкI. Абыхэм зыхэщцIэныгъэ зэмылIэужыгыгъуэхэр къаIуатэ. Мыхъэнэ яIэмкIэ эмотивнэ лэжыгыгъэцIэхэр гупитхуу бгуэш хъунуш. Бзэм шызекIуэ семантическэ зэхушытыкIэхэм а зи гугъу тщIы лэжыгыгъэцIэхэр хэтхэщ, мыхъэнэбагъэ, синонимическэ, антонимическэ гупхэр къагъэхъуу. КIэщцIу жыпIэмэ, эмотивнэ лэжыгыгъэцIэхэм адыгэбзэм увыпIэшхуэ шаIыгъщ, абыхэм бзэр куэдкIэ нэхъ къулей ящI.

ТегъэцIапIэхэр

1. Шаховский В. И. Эмоции как объект исследования в лингвистике. Вопросы психолингвистики. № 9. 2009. С. 29–42.
2. Aitchison J. Words in the mind: an introduction to the mental lexicon. Oxford: Basil Blackwell, 1987. 158 с.
3. Бижоев Б.Ч., Токмакова М.Х. Гендерная специфика выражения эмоций адыгскими женщинами (на материале кабардино-черкесского языка) // Вопросы когнитивной лингвистики. 2018. № 2. С. 126–131.
4. Вежбицкая А. Понимание культур через посредство ключевых слов. Введение // Вежбицкая А. Семантические универсалии и описание языков / пер. с англ. А.Д. Шмелева под ред. Т.В. Булыгиной. М.: Языки русской культуры, 1999. С. 263–305.
5. Къэрриокъуэ М. Азэмэт. Налшык: Эльбрус, 1984. 392 н.
6. Дыгъужь Къу. ТехъэщцIэ // Дыгъужь Къу. ТехъэщцIэ. Уэхъутэ М. Лабэ кыкIа хъэщцIэ. Черкесск: Ставрополь тхыль тедзапIэ Къэрэшей-Черкес отделенэ, 1976. Н. 3–157.
7. Хъэх С. Насыпхуэплъэ // Хъэх С. Курых. Налшык: Эльбрус, 2008. Н. 19–28.
8. КIыщцокъуэ А. Нал къута // Тхыгъэхэр томиплIым щызэхуэхъэсауэ: в 4-х т. Налшык: Эльбрус, 1985. Т. 3. Н. 207–404.
9. ЩоджэныкIу I. Уи цIэр фIэсщынщ. Налшык: Эльбрус, 1973. 304 н.
10. ШэджыхъэщцIэ Хъ. Гум псори къонэ. Налшык: Эльбрус, 1984. 452 н.
11. ЩоджэныкIу I. Уи цIэр фIэсщынщ. Налшык: Эльбрус, 1973. 304 н.
12. МафIэдз С. Гъыбзэ хуэфашэт. Налшык: Эльбрус, 1992. 448 н.
13. КIыщцокъуэ А. Лъапсэ // Тхыгъэхэр томихым щызэхуэхъэсауэ. Налшык: Эльбрус, 2006. Т. 5. Н. 3–370.
14. КIэщт М. ГъащIэм и дерс // КIэщт М. Лъагъуныгъэм и уасэ. Налшык: Эльбрус, 1972. Н. 33–106.
15. Кхъуэхъу Ц. ФатIимэт. Черкесск: Ставрополь тхыль тедзапIэ Къэрэшей-Черкес отделенэ, 1970. 376 н.
16. ШэджыхъэщцIэ Хъ. Гум псори къонэ. Налшык: Эльбрус, 1984. 452 н.
17. Кхъуэхъу Ц. ФатIимэт. Черкесск: Ставрополь тхыль тедзапIэ Къэрэшей-Черкес отделенэ, 1970. 376 н.
18. Нало З. Гуэбэшы Хъусин и тхыдэ // Нало З. Къру закъуэ. Налшык: Эльбрус, 1981. Н. 97–119.
19. Хъэх С. Шамсир // Хъэх С. Курых. Налшык: Эльбрус, 2008. Н. 68–73.
20. Словарь кабардино-черкесского языка. Москва: Дигора, 1999. 860 с.
21. Токмакъ М.Х. Адыгэбзэм эмотивхэм семантическэ ассоциативнэ полехэр кызырщыгъэхъур // Вестник Института гуманитарных исследований Правительства КБР и КБНИЦ РАН. Нальчик, 2011. Вып. 18. С. 143–148.
22. КIыщцокъуэ А. Хъуэпсэгъуэ нур. Тхыгъэхэр томиплIым щызэхуэхъэсауэ: в 4-х т. Налшык: Эльбрус, 1984. Т. 1. 600 н.

23. *Шортэн А.* Бгырысхэр. Налшык: Къэбэрдей тхыль тедзапIэ, 1954. 504 н.
24. *ЩоджэңцIыкIу I.* Софят и гъатхэ // *ЩоджэңцIыкIу I.* Тхыгъэхэр: в 3-х т. Налшык: Эльбрус, 1989. Т. 3. Н. 7–235.
25. *КIыцокъуэ А.* Лъапсэ // Тхыгъэхэр томихым щызэхуэхъэсауэ. Налшык: Эльбрус, 2006. Т. 5. Н. 3–370.
26. Нэргхэр. Налшык: Эльбрус, 1995. 288 н.
27. *Дыгъужь Къу.* Щымахуэ лэгъуыпкъу. Черкесск: Къэрэшей-Шэрджэс Республикэм и къэрал тхыль тедзапIэ, 2011. 176 н.
28. *Теунэ Хь.* Шэджэмокъуэ лъэпкъыр. Налшык: Къэбэрдей-Балъкъэр тхыль тедзапIэ, 1967. 512 н.
29. *МафIэдз С.* ЩакIуэ фIыцIэ. Налшык: Эльбрус, 1974. 240 н.
30. *Къэрмокъуэ М.* Щихухэр иджыри мэкI. Налшык: Эльбрус, 1976. 384 н.
31. *ШэджыхъэщIэ Хь.* ЛъыщIэж // *ШэджыхъэщIэ Хь.* ЛъыщIэж. Налшык: Эльбрус, 1992. Н. 5–212.
32. *Хьэх С.* Сигу, къэувыи сызылъэщIэгъэхэ! // *Хьэх С.* Курых. Налшык: Эльбрус, 2008. Н. 296–467.
33. *Шортэн А.* Бгырысхэр. Налшык: Къэбэрдей тхыль тедзапIэ, 1954. 504 н.
34. *Токъумахъ М.Хь.* Соматизмэхэр адыгэбзэ эмотивнэ лексикэм зэрэхэтыр // Вестник Кабардино-Балкарского института гуманитарных исследований. № 1 (28). Нальчик, 2016. С. 66–71.
35. *КIыцокъуэ А.* Хъуэпсэгъуэ нур. Тхыгъэхэр томиплIым щызэхуэхъэсауэ: в 4-х т. Налшык: Эльбрус, 1984. Т. 1. 600 н.
36. *Дыгъужь Къу.* ТехъэщIэ // *Дыгъужь Къу.* ТехъэщIэ. Уэхъутэ М. Лабэ кыкIа хъэщIэ. Черкесск: Ставрополь тхыль тедзапIэ Къэрэшей-Черкес отделенэ, 1976. Н. 3–157.
37. *Махъсидэ З.* Хьисэ и махуэ блэкIахэр // *Махъсидэ З.* Зи лъэужьыр мыужьыха. Налшык: Тхыль тедзапIэ ООО «Печатный Двор», 2015. Н. 15–30.
38. *Токмакова М.Х.* Эмотивная лексика кабардино-черкесского языка. Нальчик: Издательство М. и В. Котляровых, 2017. 274 с.
39. *КIыцокъуэ А.* ЩыңхужьыкIуэ. Налшык: Эльбрус, 1985. Т. 3. Н. 6–206.
40. *КIыцокъуэ А.* Мазэ ныкъуэ цхъуантIэ. Налшык: Эльбрус, 1984. Т. 2. Н. 499–853.
41. *МафIэдз С.* ЩакIуэ фIыцIэ. Налшык: Эльбрус, 1974. 240 н.
42. *КIыцокъуэ А.* Кхъухъ пхэнж // Тхыгъэхэр томихым щызэхуэхъэсауэ. Налшык: Эльбрус, 2006. Т. 5. Н. 494–517.

ОСОБЕННОСТИ ЭМОТИВНЫХ ГЛАГОЛОВ В КАБАРДИНО-ЧЕРКЕССКОМ ЯЗЫКЕ

Токмакова Мадина Хасанбиевна, кандидат филологических наук, старший научный сотрудник сектора кабардино-черкесского языка Института гуманитарных исследований – филиала Федерального государственного бюджетного научного учреждения «Федеральный научный центр «Кабардино-Балкарский научный центр Российской академии наук» (ИГИ КБНЦ РАН), tokmak_madina_h@mail.ru

Эмотиология – неисследованная область кабардино-черкесского языкознания. Изучение ее в отечественной и зарубежной лингвистике в последние десятилетия стало очень популярным. Связано это с пониманием значимости эмоций в нашей жизни и необходимости исследования данной сферы в языкознании. Изучение эмотивов тесно связано с культурологией, которая накладывает свой отпечаток на обозначение и выражение эмоций, какими бы универсальными они не казались. Анализ эмотивов как грамматических единиц способствует пониманию природы исследуемых лексических единиц, способов их образования, возможных приемов использования в речи и т.д. В данной статье предметом исследования становится самый многочисленный среди знаменательных частей речи – глагол. Определяются его основные семантические типы, отмечается активное участие данных эмотивов в синонимических, антонимических, полисемантических отношениях, выявляются их особенности.

Ключевые слова: эмотиология, эмотивные глаголы, синонимия, антонимия, полисемия, энантиосемия, фразеология.

FEATURES OF EMOTIVE VERBS IN KABARDINO-CHERKESS LANGUAGE

Tokmakova Madina Hasanbievna, Candidate of Philology, Senior Researcher of the Kabardino-Circassian Language Sector of the Institute for the Humanities Research – Affiliated Federal State Budgetary Scientific Establishment «Federal Scientific Center «Kabardian-Balkarian Scientific Center of the Russian Academy of Sciences» (IHR KBSC RAS), tokmak_madina_h@mail.ru

Emotiology is an unexplored area of the Kabardino-Circassian language. Studying it in domestic and foreign linguistics in recent decades has become very popular. This is due to the understanding of the significance of emotions in our lives and the need to study this sphere in linguistics. The study of emotions is closely related to cultural studies, which leaves its mark on the designation and expression of emotions, no matter how versatile they may seem. The analysis of emotives as grammatical units contributes to the understanding of the nature of the studied lexical units, the ways of their formation, possible methods of use in speech, etc. In this article, the subject of the study is the most numerous among the significant parts of speech – the verb. Its main semantic types are determined, the active participation of these emotions in synonymous, antonymic, polysemantic relations is noted, their features are revealed.

Keywords: emotiology, emotive verbs, synonymy, antonymy, polysemy, enantiosemia, phraseology.

DOI: 10.31007/2306-5826-2019-1-40-58-63